

Sygn. akt I CSK 711/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 stycznia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Władysław Pawlak (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Wojciech Katner (sprawozdawca)

Protokolant Justyna Kosińska

w sprawie z powództwa M. Z.
przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej "B." w W.
z udziałem interwenienta ubocznego po stronie pozwanej K. S.
o ustalenie ewentualnie o odszkodowanie,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 9 stycznia 2019 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 17 lutego 2017 r., sygn. akt I ACa (...),

- 1) oddała skargę kasacyjną,**
- 2) nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego,**
- 3) przyznaje adwokatowi M. B. od Skarbu Państwa Sądu Apelacyjnego w (...) kwotę 5400,- (pięć tysięcy czterysta) złotych powiększoną o należny podatek VAT, z tytułu wynagrodzenia nieopłaconego za udzielenie powódce pomocy prawnej z urzędu.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 8 października 2015 r. Sąd Okręgowy w W. ustalił, że powódce M. Z. przysługuje spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego w W., pozostające w zasobach pozwanej Spółdzielni Mieszkaniowej „B.” i rozliczył koszty postępowania. Wyrok ten był poprzedzony wyrokiem częściowym Sądu Okręgowego w W. z dnia 17 lipca 2013 r., utrzymanym w mocy co do istoty sprawy wyrokiem Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 14 maja 2014 r., którym oddalone zostało powództwo M. Z. w zakresie żądania nieistnienia wskazanych w nim uchwał Zebrania Przedstawicieli Członków Spółdzielni w sprawie wyborów Rady Nadzorczej oraz uchwały tejże Rady i kolejnej uchwały Zebrania Przedstawicieli Członków z dnia 19 czerwca 1999 r., utrzymującej w mocy uchwałę Rady Nadzorczej z 8 lutego 1999 r. w sprawie wykluczenia powódki ze Spółdzielni, a także w zakresie roszczenia ewentualnego o ustalenie nieważności tych uchwał, ewentualnie o ich uchylenie.

W rozpoznawanej sprawie Sąd Okręgowy ustalił, że uchwałą Rady Nadzorczej z 8 lutego 1999 r. powódkę wykluczono z grona SM „B.” z powodu długotrwałego niewnoszenia opłat za używanie lokalu; w ciągu 12 miesięcy zadłużenie powódki wyniosło ponad 4 tys. złotych. Odwołania powódki nie uwzględniło Zebranie Przedstawicieli Członków Spółdzielni, a powódka nie odebrała przesyłki poleconej w tej sprawie, jak też nie wystąpiła z powództwem o uchylenie uchwały. Umową z maja 2007 r. SM „B.” ustanowiła spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, o który chodzi w sprawie, na rzecz interwenienta ubocznego, któremu mieszkanie zostało następnie sprzedane, o czym Spółdzielnia zawiadomiła powódkę dnia 10 lutego 2010 r. Na ten dzień zadłużenie lokalu, którego powódka nie opuściła zgodnie z wyrokiem eksmisyjnym wynosiło ponad 57 tys. złotych. Wartość rynkowa mieszkania wynosiła 230 900 złotych.

Zgodnie z ustaleniami, własnościowe prawo do lokalu powódki wygasło po sześciu miesiącach od ustania członkostwa w Spółdzielni, zgodnie z ówczesnym art. 227 § 1 i 2 Prawa spółdzielczego (ustawa z dnia 16 września 1982 r., dalej jako Pr. spółdz.), który to przepis utracił moc z dniem 15 stycznia 2003 r., podobnie jak będący jego następcą art. 17⁸ ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (ustawa

z dnia 15 grudnia 2000 r., dalej jako u.s.m.), na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który uznał te przepisy za niezgodne z art. 64 ust. 2 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 2004 i 2008 r. stwierdzające niezgodność z Konstytucją powołanych przepisów Prawa spółdzielczego i ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych wywoływały skutek od dnia wejścia w życie Konstytucji, tj. od dnia 17 października 1997 r., tak więc uznane zostało przez Sąd pierwszej instancji, że powódka została pozbawiona spółdzielczego prawa do lokalu bez podstawy prawnej, gdyż po pierwsze, skutkiem niepłacenia opłat nie mogło być pozbawienie prawa do lokalu mieszkalnego, a po drugie, zbycie tego prawa na rzecz interwenienta ubocznego nastąpiło już po pierwszym orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego.

W wyniku wniesionej apelacji przez pozwaną Spółdzielnię Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem częściowym z dnia 17 lutego 2017 r. zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego i oddalił powództwo. Uznał przede wszystkim, że powódka nie miała rzeczywistego interesu prawnego we wniesieniu powództwa ustalającego, opartego na art. 189 k.p.c., gdyż nie mogła osiągnąć zamierzonego celu w tym postępowaniu, a było nim uzyskanie uchylecia orzeczenia eksmisyjnego oraz ustalenia nieważności czynności prawnej sprzedaży lokalu w drodze przetargu na rzecz interwenienta ubocznego. Sąd drugiej instancji uznał także za słuszne zarzuty pozwanej Spółdzielni dotyczące naruszenia art. 3 k.c. w związku z art. 227 Pr. spółdz., w brzmieniu obowiązującym przed 15 stycznia 2003 r. i art. 2 Konstytucji RP. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego co do zasady winno być wywrzeć skutki w odniesieniu do sytuacji prawnej powódki, gdyż powstały one od daty wejścia w życie Konstytucji, co wielokrotnie przyznawał Sąd Najwyższy w licznych orzeczeniach zacytowanych w uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego. Jednak, zdaniem tego Sądu od zasady skuteczności wyroku Trybunału Konstytucyjnego *ex tunc* są wyjątki i takim jest sprzedaż prawa do lokalu osobie trzeciej w wyniku przetargu zorganizowanego przez Spółdzielnię. Utrata przez powódkę członkostwa w pozwanej Spółdzielni oraz wygaśnięcie prawa do lokalu nastąpiły na przełomie 1999 i 2000 r., kiedy obowiązywał art. 227 Pr. spółdz., nie obowiązywała jeszcze ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych, a w chwili sprzedaży lokalu nie wydane było jeszcze orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego

o niekonstytucyjności art. 227 Pr. spółdz. Mając ponadto na uwadze nabycie lokalu w drodze przetargu i zapewnienie kupującego o mieszkaniu wolnym w sensie prawnym i nieobciążonym prawami osób trzecich należało uznać, zdaniem Sądu Apelacyjnego, że orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 2008 r. nie działa *ex tunc* w zakresie, w jakim dotyczyłoby to braku skutku w postaci wygaśnięcia prawa do lokalu.

W skardze kasacyjnej pełnomocnik powódki działający z urzędu zarzucił Sądowi Apelacyjnemu naruszenie zaskarżonym wyrokiem przepisów prawa materialnego, tj. art. 189 k.p.c. przez błędną jego wykładnię i przyjęcie, że ustalenie istnienia spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu w postępowaniu opartym o ten przepis jest niemożliwe przez brak interesu prawnego powódki, w sytuacji, gdy ustalenie to przesądza o możliwości obrony powódki w postępowaniu eksmisyjnym, jak również stanowi ochronę przed osobą trzecią, na rzecz której ustanowiono spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, wbrew przepisom u.s.m.; art. 3 k.c. w związku z art. 227 Pr. spółdz. w brzmieniu obowiązującym przed 15 stycznia 2003 r. i art. 2 Konstytucji RP przez błędną wykładnię tych przepisów i przyjęcie, że w sytuacji wygaśnięcia spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, ustanowienie takiego prawa na rzecz osoby trzeciej umożliwia przyjęcie konstrukcji ochrony praw nabytych; art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 227 § 1 Pr. spółdz. w brzmieniu obowiązującym przed 15 stycznia 2003 r., a także w związku z art. 17⁸ ust. 1 u.s.m. w brzmieniu obowiązującym od 15 stycznia 2003 r. do 15 kwietnia 2004 r. oraz w związku z art. 17¹ ust. 4 u.s.m. w brzmieniu obowiązującym od 15 stycznia 2003 r. do 31 lipca 2007 r., przez niewłaściwe zastosowanie tych przepisów i uznanie, że powódka została legalnie pozbawiona spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu.

Skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania wraz z rozstrzygnięciem o kosztach postępowania.

W odpowiedzi pozwana wniosła o oddalenie skargi kasacyjnej w całości i zasądzenie od powódki na rzecz pozwanej kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W sprawie zostało ustalone, że powódkę pozbawiono członkostwa w pozwanej Spółdzielni w 1999 r., a następnie w 2000 r. została wobec niej prawomocnie orzeczona eksmisja z zajmowanego lokalu mieszkalnego. Stosownie do obowiązujących w tym czasie przepisów Prawa spółdzielczego, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego wygasło, co do zasady, po sześciu miesiącach od ustania członkostwa w spółdzielni mieszkaniowej; zasada ta miała zastosowanie wobec powódki. W czasie zatem wydawania wyroków przez Trybunał Konstytucyjny o niezgodności z Konstytucją przepisów Prawa spółdzielczego (art. 227) oraz mającego prawie tożsamą treść art. 17⁸ ust. 1 ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych (wyroki Trybunału, odpowiednio z dnia 11 grudnia 2008 r., K 12/08 i z dnia 30 marca 2004 r., K 32/03) powódka nie posiadała członkostwa w Spółdzielni i ciążył na niej niewykonany wyrok eksmisyjny.

W 2007 r. w wyniku przeprowadzonego przetargu lokal mieszkalny nabył interwenient uboczny. W pierwszej kolejności rozważenia wymaga, czy wspomniane orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają wpływ na ochronę osoby trzeciej - nabywcy lokalu. Na to pytanie Sąd drugiej instancji odpowiedział negatywnie, gdyż jak stwierdził pozbawienie powódki członkostwa w Spółdzielni oraz wynikające z tego wygaśnięcie prawa do lokalu nastąpiło zarówno przed dniem 15 stycznia 2003 r., kiedy uchylony został art. 227 Pr. spółdz., jak i przed datą wyroku Trybunału o niezgodności tego przepisu z Konstytucją. Zarzutem wobec tego w skardze kasacyjnej jest stwierdzenie, że w 2004 r. został uznany przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją art. 17⁸ u.s.m., tożsamy w treści z art. 227 Pr. spółdz. Należało więc uznać, że również art. 227 Pr. spółdz. jest niezgodny z Konstytucją. W takim razie nie powinno się było ustanawiać prawa do lokalu dla interwenienta ubocznego, gdyż powstaje wątpliwość, czy ustanowienie tego prawa w 2007 r., a więc ze świadomością istnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego czyni go obojętnym z punktu widzenia zasady ochrony praw nabytych i zasady niedziałania prawa wstecz, gdyż zarówno spółdzielnia jak i nowo uprawniony mieli świadomość treści przepisów prawnych oraz orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego.

Należy podzielić taki kierunek rozumowania, który zmierza do wykazania, że stwierdzenie niekonstytucyjności przepisu ustawy ma wpływ na podważenie

zgodności z Konstytucją i niezastosowanie tak samo brzmiącego przepisu innej ustawy, nawet jeśli nie zostało wydane w stosunku do niej orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 lutego 2018 r., V CSK 230/17, OSNC-ZD 2018, nr D, poz. 69 i w wyroku z dnia 17 marca 2016 r., V CSK 377/15, OSNC 2016, nr 12, poz. 148). Jednak to nie oznacza, że skarżąca ma rację wskazując na wyroki Trybunału Konstytucyjnego w sprawach K 32/03 i K 12/08, ze względu na to, że zakwestionowane przepisy, a w rozpoznawanej sprawie miał zastosowanie tylko art. 227 Pr. spółdz., gdyż ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych jeszcze wówczas nie było, zostały zastosowane w 1999 r. Nie przeczy to jednocześnie konsekwentnemu stanowisku Sądu Najwyższego, że uznanie przez Trybunał Konstytucyjny określonego przepisu za niezgodny z Konstytucją oznacza stosownie do art. 190 Konstytucji, iż przepis ten nie obowiązuje *ex tunc*, a więc od dnia 17 października 1997 r. (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 2005 r., III CZP 35/05, OSNC 2006, nr 5, poz. 81 i powołane tam orzecznictwo; z nowszych orzeczeń zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 19 czerwca 2008 r., V CSK 31/08, OSNC-ZD 2009, nr A, poz. 16; z dnia 20 maja 2009 r., I CSK 379/08, OSNC 2009, nr 10, poz. 172 oraz z dnia 10 grudnia 2009 r., III CSK 110/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 82).

Należy jednak uwzględnić również ustalone stanowisko Sądu Najwyższego, że od wskazanej zasady są wyjątki i za taki uzasadniony wyjątek uważa się ochronę praw nabytych (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2017 r., III CSK 45/16, nie publ.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2011 r., II CSK 335/10, OSNC 2011, nr 10, poz. 114 i powołane tam orzecznictwo). Przyjmując zasadność ochrony praw słusznie nabytych, należy aprobować argumenty przytoczone we wskazanych orzeczeniach i uznać zasadność ochrony prawa nabytego przez interwenienta ubocznego. Powinno się tak postąpić w rozpoznawanej sprawie, gdyż interwenientowi ubocznemu nie zarzucano w toku postępowania działania w złej wierze w związku ze stawianiem do przetargu i nabyciem własnościowego prawa do lokalu. Podnoszenie przeciwnego argumentu jest obecnie bezskuteczne wobec domniemania dobrej wiary po stronie uprawnionego i nie obalenia tego domniemania (art. 7 k.c.).

W tej sytuacji wymaga rozważenia, czy jest potrzebne szukanie ochrony dla powódki w jej dążeniu do uzyskania prawa do lokalu będącego przedmiotem sprawy, drogą powództwa ustalającego na podstawie art. 189 k.p.c.

Według Sądu Najwyższego w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną należy przyjąć szerokie, liberalne rozumienie powództwa z art. 189 k.p.c., tzn. że jest uzasadnione jego wniesienie, gdy ma to służyć stronie do zapewnienia jej należytej ochrony prawnej. Podkreśla to trafnie skarżący, powołując stosowne do tego orzecznictwo (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 2004 r., II CK 125/03 i z dnia 31 stycznia 2008 r., II CSK 387/07, nie publ.), a także wskazując na poglądy o potrzebie elastycznego pojmowania interesu prawnego od którego jest uzależnione wniesienie powództwa o ustalenie, z uwzględnieniem celowościowej wykładni interesu prawnego w konkretnych okolicznościach danej sprawy i tego, czy w drodze innego powództwa podmiot może uzyskać pełną ochronę (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2017 r., III CSK 155/16; z dnia 2 października 2015 r., II CSK 610/14; z dnia 27 stycznia 2004 r., II CK 387/02; z dnia 8 lutego 2013 r., IV CSK 306/12; z dnia 22 października 2014 r., II CSK 687/13, nie publ.). Reprezentowanie takiego stanowiska nie zwalnia jednakże podmiotu powołującego się na art. 189 k.p.c. z obowiązku wykazania interesu prawnego (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2017 r., I CSK 137/16, nie publ.), a interes ten jawi się w przypadku powódki jako bardzo wątpliwy.

Zastosowanie art. 189 k.p.c. jest uprawnione, jeśli powód nie ma innego środka ochrony swych praw, w szczególności nie przysługuje mu powództwo o świadczenie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2017 r., V CSK 52/17, nie publ.). W niniejszej sprawie pełnomocnik powódki w obszernych wywodach stara się wykazać, że powódka nie ma takiego powództwa ani innego środka obrony, jak tylko ten wynikający z art. 189 k.p.c., a to dlatego, że w procesie eksmisyjnym była ona po stronie pozwanej, a więc pozostawała w defensywie. Jak twierdzi się w uzasadnieniu skargi kasacyjnej, celem strony pozwanej jest zniweczenie powództwa, a nie przynajmniej bezpośrednio uzyskanie pewności swojej sytuacji prawnej. Nie jest to więc pozycja tożsama z rolą powoda, któremu powinno się umożliwić usunięcie niepewności prawnej przez akceptowanie jego interesu prawnego w procesie, w którym jest powodem, a więc stroną czynną;

na gruncie rozpoznawanej sprawy nie można traktować powódki w obu tych postępowaniach jednakowo.

Mimo to zwrócić trzeba uwagę, że motywy wskazane przez pełnomocnika powódki nie mogą zmienić bezspornego ustalenia, iż powódka poniechała wniesienia skargi o wznowienie postępowania w sprawie eksmisyjnej, do czego upoważniało ją na podstawie art. 190 ust. 3 Konstytucji stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny niezgodności art. 227 Prawa spółdzielczego z Konstytucją. W postępowaniu tym zbadana zostałaby prawidłowość utraty członkostwa powódki w pozwanej Spółdzielni i wygaśnięcia spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu. To się jednak nie stało i zgodnie z poglądem wyrażonym przez Sąd Apelacyjny, w okolicznościach sprawy skuteczne wystąpienie z powództwem o ustalenie było już spóźnione. Wynika to z celu powództwa ustalającego, który nie mógłby być osiągnięty, gdyż samo ustalenie nie zlikwidowałoby stanu niepewności powódki w odniesieniu do możliwości dysponowania mieszkaniem, a więc w przeciwieństwie do stanowiska Sądu pierwszej instancji sytuacja prawna powódki nie byłaby określona jednoznacznie i niewyeliminowane byłoby naruszenie w przyszłości praw strony powodowej. Ustalenie prawa w wystarczający sposób nie zaspokoiłoby więc interesu, o który chodzi powódce (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2017 r., I CSK 137/16 i z dnia 17 maja 2018 r., V CSK 322/17, nie publ.).

Powstaje zatem pytanie, czego poza pozyskaniem dowodu przydatnego ewentualnie w innym postępowaniu miałby dotyczyć interes prawny powódki, jeśli żądane ustalenie w rozpoznawanej sprawie prawa do lokalu nie spowodowałoby uchylenia wyroku o eksmisji z tego lokalu ani też nie pozbawiłoby przez to prawa do tego lokalu interwenienta ubocznego. Sąd drugiej instancji przytoczył szereg orzeczeń Sądu Najwyższego na poparcie tezy, że orzeczenie ustalające w niniejszej sprawie miałoby charakter przesłankowy, a więc byłoby sprzeczne z celem postępowania prowadzonego na podstawie art. 189 k.p.c. (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 47, z dnia 7 kwietnia 2010 r., II PK 342/09, OSNP 2011, nr 19-20, poz. 247, z dnia 9 lutego 2012 r., III CSK 181/11, OSNC 2012, nr 7-8, poz. 101). Taki charakter nie jest całkowicie wykluczony, ale nie w rozważonych

okolicznościach tej sprawy, co wynika już ze sformułowania zarzutów skargi kasacyjnej. Wprawdzie powodzenie postępowania dalej idącego w sprawie o eksmisję mogło się wydawać powodce wątpliwe, ale to nie oznacza, aby mogła je ominąć postępowaniem o ustalenie, nie wykazując należycie wystąpienia interesu prawnego (tak też uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 16 grudnia 2009 r., III CZP 80/09, OSNC 2010, nr 6, poz. 84, uchwała z dnia 18 maja 2010 r., III CZP 134/09, OSNC 2010, nr 10, poz. 31 oraz wyrok z dnia 9 października 2013 r., V CSK 450/12 i postanowienie z dnia 14 lutego 2003 r., IV CK 108/02, nie publ.). Uznać więc należy, że ustalenie stosunku prawnego lub prawa na podstawie art. 189 k.p.c. może rozstrzygać wyjątkowo w konkretnych okolicznościach danej sprawy o wystąpieniu przesłanki wymaganej do dochodzenia przez stronę powodową roszczeń w innym postępowaniu, ale nie wtedy, gdy powództwo ustalające miałoby ominąć lub zastąpić właściwe postępowanie o ochronę praw, których ustalenie miałoby dotyczyć.

Przyjęta w niniejszej sprawie potrzeba ochrony praw słusznie nabytych przez interwenienta ubocznego do lokalu, w zderzeniu z wątpliwym interesem prawnym powódki w ustaleniu jej prawa do tego samego lokalu, na bezowocne wskazuje staranie powódki o uwzględnienie jej powództwa na podstawie art. 189 k.p.c. Zasada ochrony praw słusznie nabytych odnosi się do ochrony, będącego w dobrej wierze nabywcy spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, które zostało utracone przez poprzednika w czasie, w którym nie została jeszcze stwierdzona niekonstytucyjność odpowiednich przepisów Pr. spółdz. lub u.s.m. o wygaśnięciu prawa do lokalu na skutek wykluczenia członka ze spółdzielni mieszkaniowej.

W tym stanie rzeczy należało na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalić skargę kasacyjną powódki, nie obciążając jej kosztami postępowania kasacyjnego na podstawie art. 102 k.p.c. oraz przyznając wynagrodzenie dla pełnomocnika powódki ustanowionego z urzędu na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. poz. 1714).

